

Quran Analysis of the Supreme Leader's Thoughts in the Field of Family

**Mahdi Esmaili
Sadrabadi** 

Assistant Professor, Department of Quran and
Hadith Sciences, Hazrat Vali-e-Asr University,
Rafsanjan, Iran

Tahereh Nobaghi 

M.A. in Quran and Hadith Sciences

Neyereh Sadat Ayat 

Ph.D. Student in Quran and Hadith Sciences,
University of Isfahan, Iran

Abstract

Family is the foundation of society and one of its most important elements. The discussion of this social foundation in the opinions and theories of social reformers, the most important of which are the prophets, shows its importance. The supreme leader of the revolution, Ayatollah Khamenei, has also addressed this issue as a fundamental pillar in the Islamic society. In Islamic Iran, there are many problems, such as a decrease in the desire to marry, an increase in the age of the population, and a small number of households, etc. This research intends to extract, analyze and regulate strategic issues in the field of solutions to problems with the Qur'an-analyzing the thoughts and statements of the Supreme Leader. Also, by explaining the Qur'anic bases of the leadership's views on providing a revised definition of family, marriage criteria, stating the functions and factors of family consolidation, a practical solution has been taken to fulfill their orders.

Extended Abstract

1. Introduction

Economic, cultural, social, and moral factors have led many to delay marriage and family formation. Housing, job issues, dowries, high household expenses, and social customs all contribute to financial

* Corresponding Author: esmaeli.sadr@gmail.com

How to Cite: Esmaili, M., Nobaghi, T., Ayat, N. S. (2025). Quran Analysis of the Supreme Leader's Thoughts in the Field of Family, *Journal of Seraje Monir*, 16(51), 317-357. DOI: 10.22054/ajsm.2023.48385.1571

burdens, discouraging marriage. Public messaging often misguides young people. The family is less stable than before, and family disintegration has increased.

According to the National Statistical Center, Iran's population is shifting from youth to middle age, and the birth rate has dropped sharply. People are less inclined to marry, and the slowing population growth highlights the urgent need to address family issues, the core of society. Experts and specialists are now focused on this. Since the family is the foundation of every society—especially in the Islamic Republic of Iran—it now requires broad, effective, and scholarly policymaking and planning.

The Supreme Leader provides clear strategies, based on the Qur'an, to address family challenges. His position demands attention to his programs and recommendations. Most statements come from speeches, not written documents. Academics must compile these into a practical reference for scholars and the public.

For many years, the Supreme Leader, with a comprehensive and farsighted perspective, has drawn upon the teachings of the Qur'an to present strategies and guidelines aimed at resolving the challenges confronting families and proposing corrective measures. In view of the eminent position of the Leader of the Islamic Revolution, attention to and implementation of his programs and recommendations are both essential and necessary. Many of his valuable directives on this subject have been delivered in the form of speeches and oral statements, rather than as written scientific documents. Therefore, it is the responsibility of the academic community to compile, organize, and present these insights in a structured, scholarly, and practical document that is accessible to intellectuals, researchers, and the general public.

To achieve this goal, we must identify and articulate the key ideas in the Supreme Leader's statements and compile a comprehensive, user-friendly document. This task has not been done before. This study aims to fill that gap.

2. Research Question(s)

To clarify the central question of this study, it is necessary to begin with an important preliminary point. During the process of communication between a speaker and an audience, certain pieces of

information that the speaker considers known to the listener are often not explicitly stated in language; however, they are nonetheless conveyed through the communicative act itself. In other words, the speaker may omit some information verbally but still convey it successfully to the listener. These unexpressed elements constitute only a portion of the information transmitted, standing in contrast to the information that can be inferred from what is explicitly said. The term "Presupposition" is used to refer to these unspoken yet communicated meanings (Ghaemina, 2009, p. 263).

Thinkers' words often mean more than what is stated. Analysis is a close, deep examination (Moein, 2008, p. 831). This study will analyze the Qur'anic presuppositions in the statements of the Supreme Leader (may his eminence be preserved).

We refer to this process as Qur'an-analysis, also known as examining Qur'anic evidence or foundation analysis. Foundation analysis is the study of the primary presuppositions and theological-philosophical foundations underlying scientific theories or disciplines (Behjatpour, 2013, p. 25).

3. Literature Review

Analyze the foundational principles of Ayatollah Khamenei's thought—a research area that has not yet been explored in previous academic studies. However, several works have examined his views on family-related issues from perspectives distinct from those of the present research.

Among these are:

- Factors Undermining the Family from the Viewpoint of the Supreme Leader by Mahaddeseh Moeinifar and Maryam Moeinifar, published in *Islamic Women and Family Research Journal*, Vol. 8, No. 4 (2020).
- Content Analysis of the Supreme Leader's Views on Marriage and Family and the Presentation of a Family Model by Khoda Bakhsh Ahmadi Nodeh and Davood Nodehi published in *Islamic-Iranian Family Studies Journal*, Vol. 1, No. 4 (Summer 2022).
- The Contexts of Child Rearing in the Qur'anic Thought of the Supreme Leader by Riyam Mousavi Fazel published in *Islamic*

Gender and Family Studies Journal, Vol. 6, No. 11 (Autumn and Winter 2023–2024).

These studies each focus on certain parts of the Supreme Leader's ideas about family. None, however, analyzes the Qur'anic foundations of his thought, which is the purpose of this study.

4. Methodology

In line with the research problem, this study provides a brief review of sociological perspectives on the family and, through a descriptive–analytical approach, examines selected statements of the Supreme Leader in this domain. It further conducts a Qur'anic analysis of his statements and ideas, aiming to present a practical pathway for the realization of his directives.

5. Results

The importance of the family is a subject emphasized in both religion and sociology, and it holds a central and foundational position within Islamic sciences. The formation of a family is considered essential to the completion of one's faith and is regarded as one of the traditions of the Seal of the Prophets.

The Supreme Leader has also given particular attention to this fundamental pillar of society. In his statements, he refers to the family as a "Pure Word" that can be a source of abundant goodness and blessings. He elaborates on the material and spiritual functions of the family in various parts of his speeches, emphasizing their essential role in the perfection of human society.

Using Qur'anic verses (al-Naḥl, 97) and (Ibrāhīm, 23), he defines family and its functions. These, based on the Qur'an, include:

- Personal development (al-Rūm, 21)
- Identity formation (al-Baqarah, 170; al-Mā'idah, 104; al-A'rāf, 28)
- Fulfillment of sexual needs (Āl 'Imrān, 14; al-Nisā', 27)
- Procreation (al-Baqarah, 223)
- Child rearing
- Marriage criteria, particularly the principle of compatibility

He rejects materialistic views and says that faith compatibility is the primary criterion for marriage, ensuring family stability. This comes from Qur'anic verses (al-Nūr, 26; al-Nisā', 3; al-Baqarah, 221).

The Supreme Leader also lists the key factors that strengthen families. Following them supports stability. They include:

- Faith and adherence to Islamic injunctions (al-Ḥujurāt, 14)
- Affection and love (al-Rūm, 21)
- Self-knowledge
- Modesty and observance of hijab (al-Nūr, 30–31)

All his statements are rooted in the Qur'an and Islamic traditions. They cover both spiritual and physical aspects of life. If followed, these recommendations will protect families, improve moral and social conditions, and help solve many of the problems facing Iranian society.

Keywords: Quranic Analysis, Family, Marriage, Statements And Thoughts Of The Supreme Leader.

قرآن کاوی اندیشه‌های مقام معظم رهبری در حوزه‌ی خانواده

استادیار علوم قرآن و حدیث دانشکده علوم انسانی حضرت نرجس (س)، دانشگاه ولی عصر (عج)، رفسنجان، رفسنجان، ایران

مهدی اسمعیلی * 

کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث دانشگاه علوم قرآن و حدیث، قم، ایران

طاهره نوباغی 

دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

نیره سادات آیت 

چکیده

خانواده شالوده‌ی جامعه و از مهم‌ترین عناصر تشکیل‌دهنده‌ی آن است. بحث از این بنیان اجتماعی در آراء و نظریه‌های مصلحان اجتماعی که از جمله مهم‌ترین آن‌ها پیامبران‌اند، نشان از اهمیت آن دارد. رهبر معظم انقلاب، حضرت آیه الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، نیز به‌عنوان رکنی اساسی در جامعه‌ی اسلامی به این مهم پرداخته‌اند. در ایران اسلامی مشکلات عدیده‌ای نظیر کاهش رغبت به ازدواج، افزایش سن جمعیت و کم‌جمعیتی خانوارها و ... به چشم می‌خورد. این پژوهش در نظر دارد تا با روش توصیفی تحلیلی با قرآن کاوی اندیشه‌ها و بیانات مقام معظم رهبری مباحث راهبردی در زمینه‌ی برون‌رفت از مشکلات را استخراج، بررسی و تنظیم نماید. همچنین با تبیین مبانی قرآنی دیدگاه‌های رهبری در مورد ارائه تعریف منقح از خانواده، معیارهای ازدواج، بیان کارکردها و عوامل تحکیم خانواده نسبت به راهکار عملی جهت تحقق فرمایشات ایشان اقدام گردیده است.

کلیدواژه‌ها: قرآن کاوی، خانواده، ازدواج، بیانات و اندیشه‌های مقام معظم رهبری.

۱. طرح مسئله

در سال‌های اخیر به دلایل مختلف اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، اخلاقی، ازدواج و تشکیل خانواده به تأخیر افتاده است؛ مشکلات موجود در زمینه مسکن، اشتغال، مهریه، جهیزیه و تهیه وسایل زندگی، هزینه‌های سنگین ازدواج، سنت‌های نادرست، تبلیغات نامناسب و ... باعث شده استقبال جوانان به ازدواج کم شود. همچنین نظام خانواده ثبات و استحکام اولیه خود را ندارد و سرعت فروپاشی خانواده‌ها نسبت به گذشته افزایش یافته است.

از جهتی دیگر طبق آمار مرکز ملی آمار، جمعیت ایران در حال گذر از جوانی و ورود به مرحله میان‌سالی است و میزان زاد و ولد در ایران کاهش قابل توجهی یافته است.

این کاهش رغبت نسبت به ازدواج و از طرفی کاهش رشد جمعیت، ضرورت پرداختن به امور مربوط به خانواده به عنوان مهم‌ترین جزء سازنده یک جامعه و عامل بقای آن را گوشزد کرده و توجه کارشناسان و متخصصان مرتبط به این حوزه را به خود جلب کرده است. خانواده به عنوان مهم‌ترین رکن هر جامعه، به خصوص در ایران اسلامی، از شرایط ویژه‌ای برخوردار است لذا توجه و برنامه‌ریزی کلان‌نگر، اثربخش و عالمانه را بیش‌ازپیش و در اسرع وقت طلب می‌کند.

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) از سال‌ها پیش با کلان‌نگری و دوراندیشی با بهره‌گیری از آیات قرآن به ارائه راهکار و دستورالعمل‌هایی جهت رفع معضلات پیش روی خانواده‌ها و راه کارهای اصلاحی آن پرداخته‌اند. با نظر به جایگاه رهبر کبیر انقلاب، توجه و عملی نمودن برنامه و راهکارهای ایشان لازم و ضروری است. بسیاری از رهنمودهای ایشان در موضوع موردبحث، در قالب سخنرانی و به صورت شفاهی مطرح شده و به صورت یک سند علمی مکتوب نیست لذا وظیفه قشر دانشگاهی است تا آن‌ها را به صورت یک سند علمی، مدون و کاربردی تنظیم نموده و در اختیار صاحبان فکر و اندیشه و عموم مردم قرار دهند. برای دستیابی به این امر، یکی از اصولی که لازم است موردتوجه قرار گیرد ریشه‌ها و مبانی فکری بیانات معظم‌له است که باید استخراج و تفصیل یابد تا به صورت یک سند علمی، کاربردی ارائه گردد؛ کاری که تا به حال انجام نشده است و پژوهش حاضر

سعی در رفع این نقیصه پژوهشی دارد. در راستای رسیدن به این مقصود، این مقاله با گذری کوتاه از دیدگاه جامعه شناسان پیرامون خانواده، به روش توصیفی تحلیلی بخش-هایی از بیانات مقام معظم رهبری در این حوزه را مطرح نموده و به قرآن کاوی بیانات و اندیشه های ایشان می پردازد و بر آن است تا راه عملی تحقق فرمایشات معظم له را نمایش دهد.

مفاهیم کلیدی تحقیق

پیش از ورود به بحث لازم است برخی مفاهیم اصلی پژوهش به اجمال ارائه شود که به شرح زیر است:

قرآن کاوی: برای روشن شدن این مفهوم، به عنوان مقدمه باید به این نکته توجه کرد که به هنگام انتقال مفاهیم بین خطیب و مخاطب، اطلاعاتی که گوینده در نظر می گیرد، شنونده به آن ها علم دارد، در حقیقت به زبان نیامده اند ولی در ارتباط، انتقال داده شده اند، به عبارت دیگر گوینده برخی اطلاعات را به زبان نیاورده اما آن ها را به شنونده انتقال داده است. این اطلاعات اظهار نشده تنها بخشی از اموری هستند که انتقال داده شده اند و در مقابل اطلاعاتی قرار می گیرند که از آنچه گفته شده نتیجه می شوند. واژه ی «پیش فرض» اصطلاحی است که برای این مفاهیم گفته نشده به کار می رود (قائمی نیا، ۱۳۸۹: ۲۶۳). بر همین اساس مشخص می شود که سخن، به خصوص از جانب اندیشمندان، از دلالت های سطحی فراتر رفته و از عمقی برخوردار است که به واکاوی بیشتر نیاز دارد. واکاوی را با مفاهیمی همچون جست و جوی دقیق یا تفحص معنا کرده اند (معین، ۱۳۸۷: ۸۳۱). این پژوهش در راستای همین امر، در پی این برآمده است که پیش فرض های قرآنی بیانات مقام معظم رهبری را مورد بررسی و واکاوی قرار دهد. در این پژوهش، این امر تحت عنوان قرآن کاوی معرفی شده اما می تواند با مفاهیمی همچون بررسی مستندات قرآنی یا مبناشناسی که به معنای «بررسی پیش فرض های کلان و اصول موضوعه کلامی و فلسفی علوم و حتی بر دلایل اثبات یک نظریه نیز اطلاق شده است» (بهجت پور، ۱۳۹۲: ۲۵). نیز هم معنا و متناسب باشد.

جایگاه ولی فقیه: مسئله‌ی ولایت موضوعی است که در سه حوزه‌ی عرفان، کلام و فقه به کار رفته است که البته در اینجا مقصود، حوزه‌ی فقهی آن است. ولایت فقیه در متون فقهی در مواردی است که اجرای یک حکم اسلامی منوط به حضور حاکم عادل و در حوزه‌ی اختیارات او باشد. به عقیده‌ی شیعیان در زمان حضور امامان تنها مصداق حاکم عادل آن‌ها هستند و در زمان غیبت، بسیاری از فقیهان، فقیه عادل را مصداق حاکم عادل معرفی کرده‌اند (برجی، ۱۳۸۵: ۲-۴). از بررسی ابعاد ولایت فقیه به دست می‌آید که «اختیاری که خداوند متعال به امام معصوم داده است از جهت داشتن ریاست بر همه‌ی مردم و سلطنت بر بندگان و اداره‌ی شئون ملت و رهبری امت و تنفیذ قوانین شرع و تطبیق آن‌ها بر موارد و تدبیر همه‌ی شئون زندگی مردم و تنظیم آن، تمام این اختیارات را به فقیه داده است» (همان: ۳۳۵).

جایگاه خانواده در اسلام: آنچه جایگاه مهم این بنیان اجتماعی را روشن می‌سازد توجه به این نکته است که کوشش مصلحان جامعه از جمله پیامبران، همواره این بوده است که نظام خانواده نظامی مستحکم باشد و هیچ عاملی نتواند آن را متلاشی سازد (بهشتی، ۱۳۷۷: ۳۳) آنچه از دقت در تعالیم اسلام به دست می‌آید آن است که خلقت انسان از نظر قرآن جفت‌جفت است لذا او به حسب فطرت خود به دنبال جفتی برای خود است اما این جفت‌یابی اصل و اساس در تشکیل خانواده نیست بلکه اصل آن است که محیط پر از صفای خانواده تجلی‌گاه مودت و رحمت زن و مرد به یکدیگر و وسیله‌ی سکون و آرامش آن‌ها باشد (همان: ۳۹-۴۱).

اهمیت خانواده از دیدگاه جامعه‌شناسان

خانواده پایه و اساس جامعه و سنگ بنای تشکیل اجتماع است. تربیت اولیه فرد و آماده‌سازی او جهت حضور در اجتماع بر عهده نهاد خانواده است و هر مقدار خانواده استحکام بیشتری داشته باشد اجتماع نیز از قوت و اقتدار بیشتری برخوردار خواهد بود. دیلینی می‌نویسد «خانواده نظامی فرهنگی است که تشکیل و بقای آن در گرو ازدواج زن و مرد با یکدیگر است. از آنجایی که افراد دارای ایده‌ها، ارزش‌ها، اعتقادات، باورها و

آداب و رسوم هستند، خود را با هنجارهای اجتماعی تطبیق می‌دهند و تعارض‌ها و نارضایتی‌ها را به حداقل می‌رسانند.» (دیلینی، ۱۳۸۶: ۳۸۷). لطفی زاده و همکاران بیان می‌کنند که «خانواده به مثابه یکی از نهادهای مهم اجتماعی از دیرباز مورد توجه متفکران اجتماعی بوده است. این اهمیت ماندگار مطالعه‌ی خانواده ناشی از اهمیت بسیار زیاد آن برای انسان‌هاست. تقریباً همه ما در خانواده متولد می‌شویم، در خانواده پرورش می‌یابیم و خود نیز خانواده‌ای تشکیل می‌دهیم و تقریباً سرتاسر زندگی‌مان را در خانواده می‌گذرانیم. در حقیقت، بیشتر مردم خانواده و «زندگی خانوادگی را مهم‌ترین جنبه زندگی خود می‌دانند» به همین قیاس، جامعه‌شناسی خانواده نیز یکی از حوزه‌های همچنان پررونق دانش جامعه‌شناسی است که البته در طول زمان و همگام با تحولات زندگی خانوادگی دگرگون شده است.» (لطفی زاده و دیگران، ۱۳۹۸: ۱۱۰) خانواده نهادی است که از یک سو با جامعه بزرگ‌تر در تعامل است و از سوی دیگر مستقیماً با فرد در ارتباط است. اهمیت این نهاد به حدی است که برخی از صاحب‌نظران آن را از ارکان اساسی جامعه به حساب می‌آورند و تحقق جامعه‌ی سالم را در گرو دستیابی با خانواده سالم می‌پندارند (مهرابی زاده، ۱۳۸۹: ۱۲۶).

موفقیت زندگی زن و مرد، به نگاه آن‌ها و در افقی کلان‌تر نگاه جامعه، به مفاهیم مرتبط با خانواده وابسته است؛ مفاهیمی مانند: «تعریف خانواده»، «کارکردهای خانواده»، «معیارهای ازدواج» و «عوامل تحکیم خانواده» که در ادامه به بررسی این مفاهیم در بیانات مقام معظم رهبری و مبانی آن پرداخته خواهد شد.

۱. تعریف خانواده

خانواده یک واحد اجتماعی است که هدف از آن در نگاه قرآن، تأمین سلامت روانی برای سه دسته است؛ زن و شوهر، پدر و مادر و فرزندان. همچنین هدف، ایجاد آمادگی برای برخورد و رویارویی با پدیده‌های اجتماعی است (مهدی پور، ۱۳۹۳: ۳).

مقام معظم رهبری خانواده را از مصادیق کلمه طیه می‌دانند و به این نکته اشاره دارند

که:

خانواده کلمه طیبه است، کلمه طیبه هم خاصیتش این است که وقتی یکجایی به وجود آمد، مرتب از خود برکت و نیکی می‌تراود و به پیرامون خودش نفوذ می‌دهد. کلمه طیبه همان چیزهایی است که خدای متعال آن را با همان اساس صحیح به بشر اهدا کرده. این‌ها همه کلمه طیبه است؛ چه معنویات و چه مادیات (خطبه عقد، ۱۳۷۹/۱۲/۱۵).

«کلمه» در لغت به معنای گفتار و هرگونه جمله‌ای است و حتی سخنان مفصل و طولانی گفته می‌شود. در قرآن کریم، «کلمه» گاه به معنی سخن آمده است. چنانکه در سوره مبارکه مؤمنون می‌فرماید: «كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا» (مؤمنون: ۱۰۰) و گاه به معنی «وعده» آمده مانند: «وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ» (اعراف: ۱۳۷) و «قَالُوا بَلَىٰ وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ» (زمر: ۷۱) و گاهی به معنای دین و آیین و حکم و دستور.

«کلمه» در لغت به معنی گفتار و هرگونه جمله‌ای است و حتی به سخنان مفصل و طولانی گفته می‌شود و اگر می‌بینیم گاهی به معنی «وعده» آمده است مانند «وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ بِمَا صَبَرُوا» وعده پروردگار در باره بنی اسرائیل در مقابل صبر و استقامتی که کردند انجام پذیرفت (اعراف: ۱۳۶). نیز از همین نظر است، زیرا انسان به هنگام وعده دادن جمله‌ای می‌گوید که وعده را در بر دارد؛ و نیز گاهی کلمه به معنی دین و آئین و حکم و دستور می‌آید که آن‌ها نیز به همین ریشه بازمی‌گردد...؛ و نیز ممکن است منظور از «کلمه» همان وعده‌ای باشد که در جمله بعد یعنی جمله «لا مبدل لکلماته» هیچ‌کس نمی‌تواند تغییر و دگرگونی در کلمات خدا ایجاد کند» آمده است، زیرا نظیر این جمله در آیات دیگر قرآن دیده می‌شود، مانند «وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ» در قیامت وعده پروردگار تو انجام خواهد گرفت و دوزخ از گناهکاران جن و انس پر خواهد شد (هود: ۱۱۹) و یا در آیه دیگر می‌خوانیم: «وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ» (صافات: ۱۷۱ و ۱۷۲) وعده ما از پیش درباره پیامبران این بود که آن‌ها پیروز خواهند شد (مکارم، ۱۳۷۱: ج ۵، ۴۱۱).

اما «کلمه طیبه» که اقتباسی است از آیه ۲۳ سوره مبارکه ابراهیم علیه‌السلام: «الَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِحَبْلٍ غَلِيظٍ لَّا تَمُوتُ»

كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ» به چه معناست؟ آنچه موردنظر است، تشبیهی است که در کلام مذکور آمده است و کلمه طیب به شجره طیب تشبیه شده است. در حقیقت کلمه‌ی طیب «عبارت است از عقاید حقی که ریشه‌اش در اعماق قلب و در نهاد بشر جای دارد... قول به وحدانیت خدا و استقامت بر آن، قول حقی است که دارای اصلی ثابت است و به همین جهت از هر تغیر و زوال و بطلانی محفوظ می‌ماند و آن اصل، خدای، عز اسمه و یا زمینه حقایق است و آن اصل دارای شاخه‌هایی است که بدون هیچ مانع و عایقی از آن ریشه جوانه می‌زند و آن شاخه‌ها عبارت است از معارف حق فرعی و اخلاق پسندیده و اعمال صالح، که، مؤمن، حیات طیب خود را به وسیله آن‌ها تأمین نموده و عالم بشریت و انسانیت، به وسیله آن‌ها رونق و عمارت واقعی خود را می‌یابد، همین معارف و اخلاق و اعمال هستند که با سیر نظام وجود که منتهی به ظهور انسان (البته انسان مفسطور بر اعتقاد حق و عمل صالح) می‌گردد سازگاری و موافقت دارند و هر چه که غیر این معارف باشد از مبدأ عالم، جوانه نزده و با حیات طیب انسانی و سیر نظام وجود سازگار نیست.» (طباطبایی، ۱۳۷۴: ج ۱۲، ۷۲-۷۳) با این توضیح می‌توان نتیجه گرفت که کلمه‌ی طیب که ثمره‌ی آن ظهور صفات انسانی در جامعه است و واضح است که یکی از بخش‌های مهم جامعه خانواده است؛ لذا زمانی که این نتیجه در خانواده نیز ظهور یابد می‌توان گفت خانواده توحیدی، کلمه طیب و شجره طیب‌ای است که همیشه در حال پویایی و بالندگی و دارای عقیده‌ای حق و ثابت است و به‌دوراز آلودگی‌ها و کثافات جسمانی، همگی پرثمرند و فیض بخش البته در یک سطح کلان‌تر مقام معظم رهبری آرمان زندگی انسان را «حیات طیب» می‌دانند و می‌فرمایند:

حیات طیب یعنی چه؟ زندگی پاکیزه یعنی چه؟ یعنی زندگی‌ای که در آن، هم روح انسان، هم جسم انسان، هم دنیای انسان، هم آخرت انسان تأمین است؛ و تأمین زندگی فردی، آرامش روحی، سکینه، اطمینان و آسایش جسمانی در آن وجود دارد؛ فواید اجتماعی، سعادت اجتماعی، عزت اجتماعی، استقلال و آزادی عمومی هم در آن تأمین است؛ یعنی آن زندگی‌ای که در آن عزت، امنیت، رفاه استقلال، علم، پیشرفت، اخلاق،

حلم، گذشت است (۱۳۹۴/۶/۲۵).

اوصافی که رهبر کبیر انقلاب برای حیات طیبیه برشمردند اوصافی است که مورد تأکید مفسران نیز قرار گرفته است به‌عنوان نمونه برخی مفسران حیات طیبیه را حیاتی با سعادت، نعمت، قناعت، غنای از غیر، مؤید به توفیقات الهی و بدون تنگی و سختی دانسته‌اند (حجازی، ۱۴۱۳: ج ۲، ۳۳۷).

این بیان مقام معظم رهبری که خط سیر کلی زندگی انسان را ترسیم می‌کند، نیز ریشه در آیات الهی دارد:

«مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْتَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (نحل: ۹۷).

سخن مقام معظم رهبری را می‌توان مؤید برخی از آراء مفسران نیز دانست چنانچه یکی از مفسران در توضیح این آیه می‌گوید: «در بینش قرآنی آنچه باعث سعادت دنیا و آخرت و رسیدن به یک زندگی سالم و پاک می‌شود، ایمان و عمل صالح است. در این آیه اعلام می‌کند که هر کس از مرد و زن عمل صالح و شایسته انجام بدهد درحالی که ایمان دارد، ما به او زندگی پاکیزه و حیات طیبیه می‌دهیم و در قیامت هم در برابر این زیباترین عمل، به آن‌ها پاداش می‌دهیم. ایمان و عمل صالح دو رکن اساسی در سعادت انسان است و حتی خوشبختی انسان را در این دنیا فراهم می‌سازد... اگر این دو همراه باشند، انسان به زندگی مطلوب و سعادت‌مندانه خواهد رسید. کسانی که ایمان به خدا ندارند، هرچند هم از نظر مادی برخوردار باشند، زندگی شیرین و گوارایی ندارند و همواره در اضطراب و دغدغه خاطر زندگی می‌کنند و نگران آینده خود هستند و ترس از دست دادن امکانات همیشه آن‌ها را رنج می‌دهد؛ و از این مهم‌تر این که بر اساس فطرت بشری، روح انسان درصدد پیوستن به زیبایی مطلق است و زیبایی خواهی و کمال‌جویی او با مادیات و برخورداری‌های مادی هرگز اشباع نمی‌شود و همه آن‌ها نوعی کامجویی بدلی است و روح او را آرام نمی‌کند و لذا می‌بینیم در جامعه‌های مادی امروز باوجود همه امکانات رفاهی، بشر خود را خوشبخت نمی‌یابد و چه بخواهد و چه نخواهد، روح او در

جست جوی کمال مطلوب است.... «الَّذِينَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» (رعد: ۲۸).

آنان که ایمان آورده‌اند و دل‌هایشان با یاد خدا آرام می‌یابد، آگاه باشید که تنها با یاد خدا دل‌ها آرام می‌گیرد... این آرامش و سکینه، نتیجه ایمان در زندگی این دنیا و اما پاداشی که خدا در آخرت به مؤمنان خواهد داد، بالاتر و عظیم‌تر است و در آیه مورد بحث، خداوند چنین وعده می‌دهد که آنان را در برابر نیکوترین کاری که کرده‌اند پاداش خواهیم داد (رک: جعفری، ۱۳۷۶: ج ۶، ۲۱۰-۲۱۲).

حیات طیبه یا زندگی اولیاء الله، پیراسته از هر ناپسندی، کثری، بدی، ناراستی و زشتی است؛ چراکه در محضر او در مقام قرب خداوندی، جایی برای این امور نیست. راه یافتن به عالم «عندالله» پاداش صبر و بردباری مؤمنانی است که عهد و پیمان خدا را نشکسته و آن را به بهای ناچیز فروخته‌اند؛ پس به نتیجه‌ای بهتر از عملشان می‌رسند. این نتیجه و پاداش بهتر از عمل که در اثر عمل صالح مشروط به ایمان نصیب هر زن و مردی می‌شود، «حیات طیبه» است؛ زندگی پاک از هر گونه نابودی و کمبودی که ناکامی و بیم و اندوه آن را ناگوار می‌کند. حیات طیبه معنای وسیعی دارد. حیاتی دور از هر نگرانی و تلخ‌کامی، حیاتی همراه با قناعت و پرهیز از افراط و تفریط، حیاتی سرشار از معنویت و ایمان و احسان به خلق، حیاتی به دور از غفلت، سهو نسیان و... برای نیل به چنین سعادت، باید به وحی الهی تمسک جست و از وسوسه‌های شیطان گریخت؛ زیرا شیطان بر مؤمنان اهل توکل هیچ نفوذی ندارد.

۲. کارکردهای خانواده

کارکردهای خانواده از نگاه مقام معظم رهبری مبنایی کاملاً دینی دارد. بدین گونه که حتی زن و مرد نقش مهمی در تکامل دینی و اخلاقی یکدیگر دارند. طبق دیدگاه مادی‌گرایان که دیدگاهی رایج است خانواده فقط باید نیازهای مادی و بشری انسان را برآورده کند، اما هدف از تشکیل خانواده در اسلام صرفاً رفع نیازهای مادی و بشری نبوده، بلکه تکامل روحی در جهت برآورده شدن اهداف الهی است.

قرآن‌کاوی اندیشه‌های مقام معظم رهبری در حوزه‌ی خانواده؛ اسمعیلی و همکاران | ۳۳۱

چندین کارکرد را می‌توان برای خانواده در میان بیانات مقام معظم رهبری مشاهده کرد از جمله:

الف) آرامش، اکمال و اتمام شخصیت تکامل ابعاد وجودی انسان

رهبر انقلاب در این زمینه می‌فرماید:

مهم‌ترین فایده و هدف ازدواج، عبارت است از تشکیل خانواده. نفس این علقه زوجیت و تشکیل یک واحد جدید، مایه آرامش زن و مرد و مایه کمال و اتمام شخصیت آن‌هاست. بدون آن، هم زن و هم مرد ناقص‌اند. همه مسائل دیگر فرع این است. اگر این کانون سالم و پایدار شد، بر روی آینده و بر روی همین وضع فعلی جامعه تأثیر خواهد گذاشت (خطبه عقد، ۱۳۷۶/۲/۱۰).

قرآن کریم این حقیقت را چنین می‌فرماید:

«وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ» (روم: ۲۱).

تعبیر «من انفسکم» در آیه «یعنی از جنس خودتان و به صورت خودتان که با شما به مبادله عاطفه و احساس آرامش می‌پردازد. از قدیم گفته‌اند: هر جنسی با جنس خود، انس دارد. اگر زن از جنس شوهر نمی‌بود، تفاهم بین آن دو امکان نداشت و هر کدام به دیگری همچون غریبه می‌نگریست که در سرشت و اخلاق، با یکدیگر تناسب ندارند. لذا قرآن کریم هدف ازدواج را ردّ و بدل دوستی و مهربانی، عدالت و برابری معرفی می‌کند، آن‌هم نه تنها میان زن و شوهر، بلکه میان تمامی افراد خانواده وجود دارد. خداوند می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا» (نساء: ۱) (مغنیه، ۱۳۲۴: ج ۶، ۱۲۶).

تعبیر یکی از مفسران در این باره چنین است که خداوند در این پیوند ازدواج آرامش نفس و اعصاب، راحتی جسم و قلب، استقرار یافتن زندگی و معاش و ایجاد انس و اطمینان بین زن و مرد را قرار داده است (سید قطب، ۱۴۲۵: ج ۵، ۲۷۶۳). اهمیت آرامش و اطمینان

به حدی است که انسان بدون آن توان تفکر نخواهد داشت و افق دید او به سوی ابعاد فرو بسته‌اش گشوده نمی‌شود. تفکر صحیح نیاز به آرامش دارد که یکی از اسباب آن تشکیل خانواده است. در حقیقت یکی از مفسران نکته‌ی حائز اهمیت را از تعبیر «التسکنا الی‌ها» برداشت می‌کند مبنی بر اینکه واژه‌ی سکن زمانی که با عن্দ به کار رود به معنای آرامش جسمی و اگر با الی به کار رود به معنای سکونت و آرامش قلبی است (فخر رازی، ۱۴۲۰: ج ۲۵، ۹۱). لذا مشخص است که انسان در خانواده می‌تواند به سکون و آرامش برسد و با استفاده از آن در جهت سیر و سلوک الی الله قدم بردارد و به بهشت موعود و رضایت پروردگار برسد. قرآن کریم می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّاتٍ» (فجر: ۲۸). مضمون این آیه شریفه آن است که تا آدمی صاحب نفس مطمئنه نباشد، به بارگاه الهی راه نخواهد یافت؛ زیرا سکون و آرامش نفس با وصل به غایه‌الغایات در یقین و معرفت و شهود است. اشاره به همین نکته در این قول خداوند نیز آمده است «الَّذِينَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» (رعد: ۲۸) که نشان می‌دهد معرفت خداوند و کفرت در عبادت او موجب اطمینان نفس می‌شود (حقی بروسوی، بی‌تا: ج ۱۰، ۴۳۱).

ب) انتقال فرهنگ و تمدن هویت بخشی یا شخصیت پروری

کارکرد دیگر خانواده، از نظر مقام معظم رهبری، انتقال فرهنگ‌ها، تمدن‌ها، فرآورده‌های ذهنی و فکری به نسل‌های بعد است. ایشان در این رابطه می‌فرمایند:

اگر نسل‌ها بخواهند فرآورده‌های ذهنی و فکری خود را به نسل‌های بعدی منتقل کنند و جامعه از گذشته خودش بخواهد سود ببرد، این فقط با خانواده ممکن است. در محیط خانواده است که اول‌بار همه هویت و شخصیت یک انسان بر اساس فرهنگ آن جامعه شکل می‌گیرد و این پدر و مادرند که به‌طور غیرمستقیم و بدون آنکه خود آن‌ها تصنعی به کار ببرند، به‌طور طبیعی محتوای ذهن و فکر و عمل و معلومات و اعتقادات و مقدسات و این‌ها را به نسل بعدی منتقل می‌کنند. (خطبه عقد، ۱۳۷۹/۱۰/۱۵).

نقش خانواده در انتقال میراث‌های فرهنگی به نسل جوان بسیار با اهمیت است،

چراکه زیرساخت‌های عقیدتی که بر اساس آن شخصیت کودکان شکل می‌پذیرد، در خانواده تکوین می‌یابد و این زیرساخت‌ها تأثیر زیادی در شخصیت انسان و زندگی آینده او خواهد داشت. محیط خانواده به‌عنوان اولین نهاد اجتماعی اثرات شگرفی در تکوین شخصیت فرد دارد. خانواده اولین سازمان و موسسه‌ای است که در آن آدمی اولین زمینه‌های رشد جسمی و روانی را به دست می‌آورد و درواقع استعدادهای روانی و ذهنی را به فعلیت درمی‌آورد و سنگ بنای شخصیت کودک را می‌گذارد. درواقع خانه و خانواده خود مدرسه‌ای است که کودک در آن درس زندگی اجتماعی را از اولین معلمان خود یعنی والدین می‌آموزد که آیات ذیل شواهدی در این مورد هستند:

«وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ» (بقره: ۱۷۰).

«و چون به آنان گفته شود: «از آنچه خدا نازل کرده است پیروی کنید»؛ می‌گویند: «نه، بلکه از چیزی که پدران خود را بر آن یافته‌ایم، پیروی می‌کنیم.» آیا هرچند پدرانشان چیزی را درک نمی‌کرده و به راه صواب نمی‌رفته‌اند [بازهم درخور پیروی هستند]؟»
«وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَىٰ الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ» (مائده: ۱۰۴).

«و چون به آنان گفته شود: «به‌سوی آنچه خدا نازل کرده و به‌سوی پیامبر [ش] بیایید»، می‌گویند: «آنچه پدران خود را بر آن یافته‌ایم ما را بس است.» آیا هرچند پدرانشان چیزی نمی‌دانسته و هدایت نیافته بودند؟»

«وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا» (اعراف: ۲۸).

«چون کار زشتی کنند، می‌گویند: «پدران خود را بر آن یافتیم و خدا ما را بدان فرمان داده است.»

آیات مذکور، ضمن اشاره به نقش اثرپذیری فرزندان از والدین در شکل‌گیری شخصیت آن‌ها، به متأثر بودن افراد از محیط خانواده و رفتار والدین و میزان اثرگذاری آن‌ها نیز اشاره دارد. این اثرگذاری و تأثیرپذیری می‌تواند زمینه انتقال فرهنگ‌ها و

تمدن‌های گذشته را به نسل‌های بعد فراهم کند؛ به عبارت دیگر نفوذ والدین در بچه‌ها تنها محدود به جنبه‌های ارثی نیست. در آشنایی کودک به زندگی جمعی و فرهنگی جامعه نیز خانواده نقش مؤثری را اجرا می‌نماید، از جمله مسائلی که در نوع رفتار فرزندان تأثیر به سزایی دارد، اکار و عقاید و آداب و رسوم والدین است (شریعتمداری، ۱۳۶۷: ۱۹۳).

که نکات فوق در بیان رهبری این نکته به‌خوبی تبیین شده است.

ج) تأمین نیاز جنسی

یکی دیگر از کارکردهای خانواده، تأمین نیاز جنسی است. مقام معظم رهبری می‌فرماید: اسلام همین‌غریزه جنسی را پشتوانه بنای خانواده قرار داده است؛ یعنی وسیله استحکام خانواده قرار داده است؛ یعنی چه، یعنی؛ وقتی زن و مرد عقیف‌اند و متدین و خداترس‌اند و طبق دستور اسلام از گناه در باب غریزه جنسی اجتناب می‌کنند، طبعاً نیاز زن و مرد به یکدیگر در این مورد بیشتر خواهد شد. وقتی به هم زیاده‌تر احتیاج داشتند، این بنای خانواده که پایه اصلی‌اش زن و مرد است، مستحکم‌تر خواهد شد (۸۰/۱۲/۹).

نیاز جنسی بخش جدایی‌ناپذیر ماهیت زیستی، روانی و اجتماعی آدمی است و کیفیت ارضای این نیاز نقش بسیار مهمی در سلامت فرد و جامعه ایفا می‌کند. یکی از ابعاد نیاز به رابطه بین زن و شوهر، ارضای نیاز جنسی طرفینی است. قرآن کریم در این رابطه می‌فرماید:

«رُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاَبِ» (آل عمران: ۱۴).

«دوستی خواستنی‌ها [ی‌گوناگون] از: زنان و پسران و اموال فراوان از زر و سیم و اسب‌های نشاندار و دام‌ها و کشتزار [ها] برای مردم آراسته‌شده، [لیکن] این جمله، مایه تمتع زندگی دنیاست و [حال آنکه] فرجام نیکو نزد خداست».

«وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا» (نساء: ۲۷)

قرآن‌کاوی اندیشه‌های مقام معظم رهبری در حوزه‌ی خانواده؛ اسمعیلی و همکاران | ۳۳۵

«خدا می‌خواهد تا بر شما ببخشد؛ و کسانی که از خواسته‌ها [ی نفسانی] پیروی می‌کنند می‌خواهند شما دستخوش انحرافی بزرگ شوید».

د) تولیدمثل

تولیدمثل یکی دیگر از کارکردهای خانواده است. رهبر انقلاب، در این رابطه می‌فرماید: قوام زندگی در عالم، به همان اندازه که به مردان وابسته است، به همان اندازه هم به زنان وابسته است. زنان بزرگ‌ترین کارهای آفرینش را به‌طور طبیعی بر عهده‌دارند. کارهای اساسی آفرینش، مانند تولیدمثل و تربیت کودک، در دست زنان است. پس مسئله زنان، مسئله مهمی است و از دیرباز، در جوامع، در بین متفکرین و در اخلاق و عادات گوناگون ملت‌ها وجود داشته است. اسلام یک موضع برجسته را در این بین انتخاب کرده؛ از افراط و تفریط جلوگیری نموده و هشدار می‌دهد به همه مردم عالم داده است (۱۳۷۳/۷/۲۰).

قرآن کریم در آیات متعددی مانند آیه ذیل به این مهم اشاره کرده است.
«نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لَأَنفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ» (بقره: ۲۲۳)

«زنان شما کشتزار شما هستند. پس، از هر جا [و هر گونه] که خواهید به کشتزار خود [در] آید و برای شخص خودتان [در بهره‌مندی از آن‌ها] پیش‌دستی کنید و از خدا پروا کنید و بدانید که او را دیدار خواهید کرد و مؤمنان را [به این دیدار] مژده ده».

این آیه مشخصاً به مسئله تولید نسل در ازدواج اشاره دارد. تشبیه به کاررفته در آیه یکی از اشارات لطیفه و بدیعه قرآن است که مرد را به زارع و زن را به مزرعه و نطفه را به تخم و اولاد را به محصول تشبیه کرده است. (امین، بی‌تا: ج ۲، ۳۱۲) و تعبیر «وَقَدِّمُوا لَأَنفُسِكُمْ» به نحوی است که این امر مهم را یادآور می‌شود که «هدف نهایی از آمیزش جنسی، لذت و کامجویی نیست بلکه باید از این موضوع، برای ایجاد و پرورش فرزندان شایسته، استفاده کرد و آن را به عنوان یک ذخیره معنوی برای فردای قیامت از پیش بفرستید، این سخن هشدار می‌دهد که باید در انتخاب همسر، اصولی را رعایت کنید که به این نتیجه مهم، یعنی تربیت فرزندان صالح و نسل شایسته انسانی منتهی شود» (مکارم،

ه) تربیت فرزندان و حمایت از آنها

مقام معظم رهبری در مقاطع مختلفی به بحث اهمیت تربیت و توجه به نوجوانان و جوانان پرداخته‌اند در فرازی از این بیانات آمده است:

از جمله وظایفی که بر عهده زنان در داخل خانه و خانواده است، مسئله تربیت فرزند است. زنانی که به خاطر فعالیت‌های خارج از خانواده، از آوردن فرزند استنکاف می‌کنند، برخلاف طبیعت بشری و زنانه خود اقدام می‌کنند. خداوند به این راضی نیست. کسانی که فرزند و تربیت فرزند و شیر دادن به بچه و در آغوش مهر و عطوفت بزرگ کردن فرزند را برای کارهایی که خیلی متوقف به وجود آنها هم نیست، رها کنند، دچار اشتباه شده‌اند. بهترین روش تربیت فرزند انسان، این است که در آغوش مادر و با استفاده از مهر و محبت او پرورش پیدا کند. زنانی که فرزند خود را از چنین موهبت الهی محروم می‌کنند، اشتباه می‌کنند؛ هم به ضرر فرزندان‌شان، هم به ضرر خودشان و هم به ضرر جامعه اقدام کرده‌اند. اسلام این را اجازه نمی‌دهد. یکی از وظایف مهم زن، عبارت از این است که فرزند را با عواطف، با تربیت صحیح، با دل دادن و رعایت و دقت، آن‌چنان بار بیاورد که این موجود انسانی - چه دختر و چه پسر - وقتی بزرگ شد، از لحاظ روحی یک انسان سالم بدون عقده، بدون گرفتاری، بدون احساس ذلت و بدون بدبختی‌ها و فلاکت‌ها و بلایایی که امروز نسل‌های جوان و نوجوان غربی در اروپا و آمریکا به آن گرفتارند، بار آمده باشد (۷۵/۱۲/۲۰).

پس از تولد فرزند، مادر نخستین فرد خانواده است که با کودک تماس مستقیم دارد. در واقع، زندگی کودک با ارتباط زیستی میان او مادرش آغاز می‌شود. این ارتباط نه فقط در رفع نیازهای کودک مؤثر است، بلکه بر حالات روانی و عاطفی وی نیز تأثیر می‌گذارد. در روایات نیز به این مسئله توجه بسیار شده است. نبی مکرم اسلام (ص) در تبیین جایگاه وظائف مادری نسبت به فرزند، می‌فرماید: «الجنة تحت اقدام الامهات؛ بهشت زیر قدم‌های مادران است» (طباطبایی بروجردی، بی تا: ج ۲۱). این امتیاز از آن جهت است که وظیفه

خطیر تربیت فرزند و حمایت و مراقبت و هدایت معنوی او، پیش و بیش از همه، متوجه مادر است. پیامبر اکرم (ص) می‌فرمایند: «اَكْرُمُوا أَوْلَادَكُمْ وَ أَحْسِنُوا آدَابَهُمْ يُغْفَرَ لَكُمْ؛ فرزند خود را گرامی بدارید و آنان را خوب تربیت کنید تا آمرزیده شوید» (حر عاملی، بی‌تا: ج ۱۵، ۱۹۵). کودکی که در یک خانواده مسلمان به دنیا آمده باشد، بر اثر تربیت والدین آن خانواده، مسلمان تربیت می‌شود و کودکی که در یک خانواده مسیحی به دنیا آمده باشد، بر اثر تربیت آن خانواده، مسیحی خواهد گردید و همین‌طور یهودی و ... در مورد خالی‌الذهن بودن کودک از ادراک، خدای تعالی در قرآن کریم، سوره نحل آیه ۷۸ می‌فرماید: «وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِّنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَاتَعْلَمُونَ شَيْئًا». ذهن و قلب کودک همچون آینه شفاف است که هرگونه محرکی را در خود منعکس می‌سازد. هرگونه ادراکی که در حد توانائی ذهنی به کودک ارائه شود، به‌سرعت آن را جذب می‌کند. در زمینه سرعت انتقال ادراکات و یادگیری‌ها به ذهن و قلب کودک، مولا امیرالمؤمنین علیه‌السلام می‌فرمایند: «وَ إِنَّمَا قَلْبُ الْحَدِثِ كَالْأَرْضِ الْخَالِيَةِ، مَا أُلْقِيَ فِيهَا مِنْ شَيْءٍ قَبِلَتْهُ؛ قلب نوجوان نورس مانند زمین خالی است. هر تخمی که در آن افشانده شود به‌خوبی می‌پذیرد» (سید رضی، ۱۳۷۹: نامه ۳۱). یکی از دلایلی که ثابت می‌کند تمام محرکات محیطی می‌تواند در ضمیر کودک ثبت شود، وجود رفتارهای ناخودآگاه هست؛ زیرا انسان گاهی رفتاری از خود بروز می‌دهد که از چگونگی آن رفتار آگاهی کافی ندارند؛ مثل ترس از تاریکی (ژاله فر، ۱۳۸۴: ۶۱).

معیارهای ازدواج

ازدواج در فرهنگ اسلامی تنها بستن یک قرارداد و قانونی کردن ارتباط بین زن و مرد نیست؛ بلکه نمایانگر نگاه زن و مرد به زندگی است. آن‌ها با انتخاب همسر خود، عملاً حیات دنیوی و اخروی خود را رقم می‌زنند. سبک زندگی غربی بر پایه فلسفه اومانیسمی یا مادی‌گرایی شکل گرفته است، این فلسفه بر آن است که هر چه بر اساس مادیات آن‌هم در جهت کثرت و افزایش آن باشد، خوشبختی بیشتری را به همراه خواهد آورد. در نتیجه معیارهای انتخابی از سوی این سبک زندگی نیز بیشتر به‌سوی مادیات گرایش دارد.

معیارهایی نظیر قدرت، ثروت، طبقه اجتماعی، منزلت شغلی، درآمد، زیبایی ظاهری، مشهور بودن و ... برآمده از این دیدگاه است. متأسفانه همین معیارها در میان جوانان امروز ایرانی نیز رواج دارد. ملاک دیگری که به شدت در جامعه ما رواج یافته، ثروت و منزلت اجتماعی دختر یا پسر است. بدین ترتیب اگر معیارهای هم کفو بودن رایج زیبایی و ثروت است؛ از نظر مقام معظم رهبری تنها معیار هم کفو بودن، ایمان است. شواهد تاریخی فراوان از صدر اسلام تاکنون و نیز شواهدی بسیار از دوران معاصر نشان می‌دهد که الگوی اسلامی همسان همسری از نظر تأمین ثبات و استحکام خانواده، الگویی موفق بوده است و همسران باایمان به ارزش‌های دینی پایبند هستند و هیچ‌گاه به دلیل ناهمسانی‌های جانبی، دچار تعارضات و ستیزه‌های خانوادگی نمی‌شوند.

بدین جهت توجه مقام معظم رهبری به بحث معیارها و ملاک‌های یک ازدواج سالم بسیار عمیق و گسترده است. در ادامه اهم معیارهای ازدواج از دیدگاه ایشان را مرور و به بررسی مبانی قرآنی آن پرداخته می‌شود.

الف) ازدواج یک ارزش الهی

مقام معظم رهبری می‌فرماید:

ازدواجی که خدای متعال سنت قرارداده و آفرینش هم آن را اقتضا می‌کند، یکی از نعمت‌ها و اسرار الهی و یکی از پدیده‌های اجتناب‌ناپذیر زندگی بشر است. می‌شود خداوند مردم را رها کند تا یکی یکی بروند و باهم ازدواج کنند، اما این کار را نکرده است، بلکه ازدواج را یک ارزش قرارداده، یعنی کسی که ازدواج نمی‌کند، خود را از این ارزش محروم نموده است (۱۳۷۵/۵/۱۱).

شرع مقدس اسلام به ازدواج عنایت و تأکید فوق‌العاده‌ای دارد. به‌طوری که پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «ما بُنِيَ بِنَاءُ فِي الْإِسْلَامِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ مِنَ التَّزْوِيجِ» (ابن بابویه. ۱۴۱۳: ج ۳، ۳۸۳) و از حضرت امیرالمؤمنین علیه‌السلام رسیده است: «تَزَوَّجُوا، فَإِنَّ التَّزْوِيجَ سُنَّةُ رَسُولِ اللَّهِ (ص)، فَإِنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَنْ كَانَ يُحِبُّ أَنْ يَتَّبِعَ سُنَّتِي، فَإِنَّ مِنْ سُنَّتِي التَّزْوِيجَ»؛ ازدواج کنید که همانا ازدواج کردن سنت رسول خدا (ص) است که همواره

می‌فرمودند: هر کسی که دوست دارد از سنت من تبعیت کند، همانا «ازدواج کردن» از سنت من است (حر عاملی، بی‌تا: ج ۲۰، ۱۵)

اسلام به پسر و دختر امر می‌کند که هر چه زودتر ازدواج کنند و آن‌قدر به این مهم تأکید دارد که رسول گرامی (ص) ازدواج نکردن را اعراض از سنت خویش، یعنی خروج از اسلام، می‌داند و خانه‌ای را که در آن «ازدواج» صورت پذیرد بهترین خانه می‌داند. زنی خدمت امام صادق علیه‌السلام رسید و گفت: من تارک دنیا شده‌ام و «متبتله» هستم، حضرت فرمودند: تارک دنیا شدن و تبتل در نزد شما یعنی چه، گفت: یعنی شوهر نمی‌کنم. حضرت فرمودند: چرا شوهر نمی‌کنی؟ گفت: می‌خواهم بدین وسیله فضیلتی کسب کنم. حضرت فرمودند: به خانه‌ات بازگرد. اگر ترک شوهر فضیلت و منقبت بود، فاطمه زهرا (س) از تو، به آن فضیلت و منقبت، سزاوارتر بود. در کسب فضائل و مناقب هیچ کس بر فاطمه زهرا (س) پیشی نخواهد گرفت (کلینی، بی‌تا: ج ۵، ۱۵۶).

ب) حقوق زن و مرد

مقام معظم رهبری اشاره دارند که آداب و مصلحت‌های در نظر گرفته‌شده برای ازدواج در اسلام، از ادیان دیگر بهتر است؛ به‌خصوص اینکه به‌صورت متعادل حقوق زن و مرد را مدنظر قرار داده است:

نحوه و نوع ازدواج در اسلام، بهتر از ازدواج بقیه ادیان و بقیه ملل است. هم مقدماتش، هم اصلش و هم ادامه و استمرارش طبق مصلحت انسان گذاشته‌شده است. البته ازدواج‌های بقیه ادیان هم از نظر ما معتبر و محترم است، ولیکن این روشی که اسلام معین کرده، بهتر است. برای مرد حقوقی، برای زن حقوقی، برای زندگی آدابی، برای ازدواج روش و شیوه‌ای معین کرده است. اصل هم این است که خانواده بماند و خوشبخت باشد (۱۳۷۷/۱/۱۹).

ذات حق تعالی زن و مرد را از جهت جسمی و روحی به گونه‌ای آفریده است که بدون یکدیگر پیدایش و بقای آنان امکان‌پذیر نیست و نیازهای جسمی و روحی‌شان به‌طور کامل برآورده نشده و تکامل روحی و دینی هر یک به‌صورت فردی و اجتماعی

امکان‌پذیر نمی‌باشد. گویا هر کدام پاره‌ای از یک موجود کامل‌اند و بدون هم ناقص و نسبت به هم مکمل‌اند. خدای متعال با توجه به آفرینش آن‌چنانی زن و مرد و تفاوت‌های روحی و جسمی آن دو، حقوق و تکالیف زناشویی و خانوادگی خاصی به صورت مشترک و خاص برای هر یک قرار داده است تا تأمین‌کننده نیازهای دنیوی و اخروی هر یک به صورت کامل باشد (نحل: ۵۸ و ۵۹، نساء: ۳۴ و ۳۲، بقره: ۲۲۸ و ...).

ج) سن ازدواج

یکی از معیارهای مورد اشاره مقام معظم رهبری در بحث ازدواج، سن دختر و پسر است: سنین ازدواج هم، نه به آن شوری شور باید باشد که بعضی‌ها فکر کردند باید در سنین کاملاً جوانی زودرس باشد - نه اینکه من آن را نفی کنم، ایرادی ندارد. اگر کسی خواست در آن سنین خیلی زود هم ازدواج کند، هیچ اشکالی ندارد؛ اما حال لزومی ندارد که ما اصرارمان را روی آن ببریم - نه هم به آن بی‌نمکی که غربی‌ها انجام می‌دهند و در سن سی، چهل سالگی ازدواج می‌کنند (۱۳۷۷/۲/۷).

در قرآن کریم «سن» خاص و معینی برای ازدواج بیان نشده، ولی از واژگانی همچون واژگان زیر به عنوان سن بلوغ و ازدواج افراد نام برده شده است:

«بلوغ»: «وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ» (نور: ۵۹).

«بلوغ حُلُم»: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيْسَتْ أَرْوَاحُكُمْ أَلْفُ نَفْسٍ وَتَلَاةٌ فَجْرٍ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهْرِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَ هُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ» (نور: ۵۸).

«بلوغ نکاح»: «وَابْتُلُوا الْيَتَامَى حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ» (نساء: ۶).

«بلوغ اشد»: «وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَى آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ» (یوسف: ۲۲).

به‌عنوان سن بلوغ و ازدواج افراد نام‌برده شده است.

«وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ» (نور: ۵۹).

«وَابْتُلُوا الْيَتَامَى حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ» (نساء: ۶).

«وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَى آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ» (یوسف: ۲۲).

از موارد بالا می‌توان به این نتیجه رسید که از نظر قرآن سن ازدواج فرد زمانی است که وی احساس نیاز به ازدواج، توانایی هم‌خوابگی، قدرت تولید نسل و ... را در خود ببیند. مفسران نیز به این نکته نظر داشته‌اند و به‌عنوان نمونه منظور از بلوغ نکاح را همان سن ازدواج دانسته‌اند (رک: حجازی، ۱۴۱۳: ج ۱، ۳۴۰؛ سبزواری، ۱۴۱۹: ج ۱، ۸۳). علاوه بر این آیات قرآن، برخی روایات از اهل‌بیت علیهم‌السلام نیز به‌جای مانده است که به جوانان توصیه می‌کنند در آغاز جوانی ازدواج نمایند. پیامبر (ص) فرموده‌اند: هر کس در ابتدای جوانی ازدواج کند شیطان فریاد می‌زند: فریاد از او، فریاد از او، دوسوم دینش را از دستبرد من نگاه داشت (حر عاملی، بی‌تا: ج ۲۰، ۱۷).

د) هم‌کفو بودن

واژه‌ی کفویت که در ریشه‌ی آن نیز اختلاف نظر وجود داشته و برخی آن را مهموز اللام و برخی دیگر، ناقص واوی دانسته‌اند، تنها یک‌بار در قرآن به کار رفته است (قرشی، ۱۴۱۲: ج ۶، ۱۲۱) و آن را به معنای مثل، مانند و همسان دانسته‌اند (بستانی، ۱۳۷۵: ۷۳۱).

معنای این واژه در تفکر اسلامی در مورد ازدواج، با دقت در احادیث واضح‌تر می‌شود. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (علیه‌السلام) أَنَّهُ قَالَ: الْكُفُو أَنْ يَكُونَ عَفِيفًا وَعِنْدَهُ يَسَارٌ: کفویت یعنی هر دو عقیف باشند و در زندگی کردن با یکدیگر آسان گیر باشند (فیض کاشانی، بی‌تا: ج ۳، ۱۸). رسول خدا (ص) فرمود: کسی که از دختر شما خواستگاری کرد و شما نسبت به دین و امین بودن وی رضایت داشتید، حتماً زمینه این ازدواج را فراهم نمایید، که منع ازدواج کفو با کفو از جانب شما زمینه‌ساز فتنه در روی زمین و فساد بزرگ است (حر

عاملی، بی تا: ج ۱۴، ۵۱).

کفویت یکی از معیارهای مهم و اساسی ازدواج است که رعایت آن باعث تحکیم بنیان‌های خانواده می‌گردد و این مهم در بیانات مقام معظم رهبری نیز به خوبی تبیین شده است:

در شرع مقدس اسلام، آنچه معین شده است این است که دختر و پسر باید هم کفو یکدیگر باشند؛ و عمده‌ی مسئله در باب کفو، عبارت است از ایمان؛ یعنی هر دو مؤمن، هر دو دارای تقوی و پرهیزگاری و هر دو معتقد به مبانی الهی و اسلامی و عامل به آن‌ها باشند، اینکه تأمین شد، بقیه‌ی چیزها اهمیتی ندارد... وقتی تقوی و پاک‌دامنی و طهارت دختر و پسر معلوم شد، سایر چیزها را خدای متعال تأمین می‌فرماید. ... البته در این زمینه، هر کس در راه خدا جلوتر، پیش‌قدم‌تر، فداکارتر، آگاه‌تر و به‌درد بخورتر و برای بندگان خدا نافع‌تر باشد، این بالاتر و بهتر است؛ ممکن است زن در آن حد نباشد، ایرادی ندارد. زن، خودش را به سمت او بکشاند. یا زن ممکن است بالا باشد، مرد به‌قدر او نباشد، پس مرد باید خود را به سمت او بکشاند (خطبه عقد، ۱۳۷۲/۶/۱۱).

به عبارتی، اصل کفایت و هم‌شانی در اسلام، به سبب تأثیری که بر بنیان خانواده دارد بسیار حائز اهمیت است. به همین علت نیز این مسئله مورد بحث فقهای امامیه و اهل سنت قرار گرفته و هر دو اسلام را در کفایت معتبر می‌دانند، اگرچه در معیارهای معتبر دیگر در کفایت، بین این دو اختلاف وجود دارد اما مشهور فقهای امامیه، اسلام و ایمان (امامی بودن در طرف زوج) را و گروهی دیگر تنها اسلام به معنای عام (که شامل همه‌ی غرق اسلامی می‌شود) و گروهی دیگر اسلام، ایمان و تمکن مالی را شرط کفایت و هم‌شانی دانسته‌اند (محمدی، نبی نیا، ۱۳۹۳: ۷۴).

با اینکه فتاوی فقها در این زمینه متفاوت است اما نکته‌ی مهمی که از تأکید اسلام بر این مسئله روشن می‌شود آن است که زن یا مرد مسلمان به تحقیق به دنبال پرورش و تربیت فرزند خود بر اساس دین اسلام است و یک زن یا مرد غیرمسلمان نیز می‌خواهد فرزندی غیرمسلمان پرورش دهد لذا اگر کسی طالب ایمان و سعادت فرزند خود باشد با غیر

مسلمان ازدواج نمی‌کند (بهشتی، ۱۳۷۷: ۵۵).

از نظر اسلام ملاک هم کفو بودن دختر و پسر، نژاد و ثروت نیست، بلکه ایمان و اخلاق است. به فرموده قرآن مجید: به مسئله‌ی کفایت در آیات قرآن نیز اشاره شده است. آیات ذیل را می‌توان از جمله آیاتی دانست که به این مهم پرداخته‌اند:

«وَ الطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ» (نور: ۲۶) که در ذیل آن برخی اشاره کرده‌اند: «آیه بیان آن است که بانوان کافر پلید و بی‌عفت در اثر این رذیله برای همزیستی خود فقط می‌توانند با افراد پلید و بی‌عفت ازدواج و زناشویی نمایند همچنان که از نظر تقابل مردان کافر پلید و بی‌عفت نیز می‌توانند با بانوان پلید ازدواج و زناشویی نمایند زیرا یگانه وسیله ارتباط روانی همانا عقیده و وابستگی روانی و سنخیت عملی و رفتار است.

«وَ الطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَ الطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ»:

به همین مناسبت طیب و پاکیزگی روانی و عملی سبب می‌شود که بانوان طیب و با ایمان و پاکیزه برای زناشویی اختصاص یابند به مردان مؤمن و طیب و با عفت» (حسینی همدانی، ۱۴۰۴: ج ۱۱، ۳۴۹).

و «فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ» (نساء: ۳).

این پاکی در زنان و مردان در مرحله اول پاکی و پاکیزگی باطن است، که عبارت از ایمان به خدا و قیامت و نبوت و قرآن و ملائکه و متخلّق بودن به اخلاق حق است. بنابراین مرد مسلمان و مؤمن حق ازدواج با زنان غیرمسلمان و غیر مؤمنه را ندارد و اگر این ازدواج صورت بگیرد، باطل است و فرزندان حاصله حرام‌زاده هستند و همچنین زن مؤمنه حق ندارد با انسان غیر مؤمن ازدواج کند، زیرا از نظر شرعی این ازدواج باطل و حرام و فرزندان آنان حرام‌زاده‌اند. مؤمن و مؤمنه هم کفو غیر مؤمن و غیر مؤمنه نیستند، که اگر این ازدواج باطل صورت بگیرد دری از عذاب قیامت بر روی هر دو باز شده است. قرآن مجید ازدواج مؤمن با مشرک را نهی فرموده است: «و لا تنکحوا المشرکات حتّی يؤمننَّ و لأُمّة مؤمنه خیر من مشرکه و لو اعجبتکم و لا تنکحوا المشرکین حتّی يؤمنوا و لعبد مؤمن خیر من مشرک و لو اعجبتکم اولئک یدعون الی النار و الله یدعو الی الجنّة و المغفرة باذنه و یبین آیاته

لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ» (بقره: ۲۲۱).

توجه به روایات ذیل درباره کفویت از نظر اسلام، قابل تأمل است: عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام) أَنَّهُ قَالَ: الْكُفُوُ أَنْ يَكُونَ عَفِيفًا وَعِنْدَهُ يَسَارٌ: کفویت یعنی هر دو عقیف باشند و در زندگی کردن با یکدیگر آسان گیر باشند (فیض کاشانی، بی تا: ج ۳، ۱۸). رسول خدا (ص) فرمود: کسی که از دختر شما خواستگاری کرد و شما نسبت به دین و امین بودن وی رضایت داشتید، حتماً زمینه این ازدواج را فراهم نمایید، که منع ازدواج کفو با کفو از جانب شما زمینه ساز فتنه در روی زمین و فساد بزرگ است (حر عاملی، بی تا: ج ۱۴، ۵۱).

عوامل تحکیم خانواده

در توصیه های روانشناسان به زوج های جوان اغلب اشاره می شود که زن و مرد نسبت به یکدیگر عشق و محبت داشته باشند و نوعی عفاف و حریم خانوادگی را رعایت کنند تا بنیان های خانواده متزلزل نشود، اما کمتر شنیده شده که ایمان و رعایت احکام اسلام و توجه و حسابرسی رفتارها در قبال یکدیگر جزء عوامل تحکیم خانواده قلمداد شود. قرآن کریم در این رابطه می گوید: «و از نشانه های خداست که برای شما از جنس خودتان همسرانی بیافرید تا با تمایل به سوی آنان آرامش بیابید و در میان شما محبت و دلسوزی قرارداد. همانا که در این موضوع برای اندیشمندان نشانه هایی است» (روم: ۲۱)

در آیه مذکور، انس و آرامش خانوادگی به عنوان ثمره ازدواج معرفی شده است. در پیمان مقدس ازدواج، زن و مرد با تمام وجود به سوی یکدیگر جذب و باهم متحد و یکدل می شوند و در تمام ابعاد زندگی در خدمت یکدیگر قرار می گیرند. مأنوس، همفکر، هم راز و یک هدف می شوند. در این آیه، زندگی خانوادگی، بر دوپایه نیرومند مودت و رحمت استوار گشته است. یکی از پایه های ازدواج، مودت و علاقه زن و شوهر نسبت به یکدیگر است. زن و شوهر خوبی ها و نقاط مثبت یکدیگر را مورد توجه قرار می دهند و از صمیم قلب یکدیگر را دوست می دارند. هر یک از آنان، دیگری را نعمتی ارزشمند از جانب خدا وسیله انس و الفت، آرامش و دلگرمی و شریک زندگی می شمارد و از این نعمت بزرگ قدردانی و سپاسگزاری می کند.

پایه دیگر ازدواج، که در آیه فوق به آن اشاره شده «رحمت» یعنی مهربانی و دلسوزی است، هرگاه یکی از زوجین به نقصان و ضعف و نیازی در همسرش مواجه شد، همدلانه فکر می‌کند، او فکر کند که همسرش یک انسان است و انسان بی‌نقص نیست. چنان‌که خود نیز بی‌عیب نیست. پس با نرمی و مدارا و از روی مهربانی و دلسوزی، نقص او را در صورت امکان برطرف می‌سازد و در صورت عدم امکان، او را با همان حال می‌پذیرد. نقصانش را نادیده می‌گیرد و به زندگی ادامه می‌دهد. لازمه رحمت و دلسوزی، این است که چنانچه فرد خیر و صلاح خود را می‌خواهد، در همه حال خواسته‌ها و تمایلات همسرش را منظور بدارد، هر چه را برای خود می‌خواهد برای او نیز بخواهد و همواره به فکر تأمین سعادت، آسایش و آرامش او نیز باشد. اگر بنیاد خانواده بر پایه‌های ایمان و محبت استوار گردد، کانون خانواده گرم و باصفا می‌شود و از کشمکش‌ها و اختلافات و طلاق و فروپاشی جلوگیری می‌کند؛ بنابراین مهم‌ترین عامل در تحکیم روابط زن و مرد، اعتقادات و پابندی هر دو، به مسائل دینی، شرعی و احکام مقدس اسلام است. در خانواده‌هایی که زن و مرد به فرایض دینی و مسائل شرعی پابندی دارند به خاطر دین‌داری در هیچ زمانی به یکدیگر ظلم نمی‌کنند (رک: امینی، ۱۳۷۳).

در این بخش رویکرد مقام معظم رهبری در رابطه با مبانی تحکیم خانواده موردبررسی قرار گرفته و سعی شده است به مواردی پرداخته شود که کمتر در کتب و مقالات رایج در زمینه مشاوره ازدواج مطرح شده است.

الف) ایمان و رعایت احکام اسلام

مقام معظم رهبری در این باره فرموده‌اند:

در بنا و تشکیل خانواده و در حفظ خانواده، باید این احکام اسلامی را رعایت کرد تا خانواده باقی بماند. لذا شما در خانواده‌های متدین که زن و شوهر به این حدود اهمیت می‌دهند، می‌بینید که سال‌های متمادی باهم زندگی می‌کنند. محبت زن و شوهر به یکدیگر باقی می‌ماند و جدائی‌شان از هم سخت است و دل در گرو محبت یکدیگر دارند. این حسن و این محبت‌هاست که بنای خانواده را ماندگار می‌کند و لذا اسلام به این چیزها

اهمیت داده است (۱۳۷۹/۱۲/۲۳).

حقیقت ایمان، ارتباط با خداست و بی‌ایمانی چیزی جز عدم ارتباط با خدا نیست. اختلال در رابطه خدا و انسان، رابطه آدمی با جهان آفرینش و رابطه آدمی با خود را نیز مختل می‌کند. به این مطلب در روایات تصریح شده است، چنانکه امیرالمؤمنین می‌فرمایند: من اصلاح ما بینه و بین الله، اصلاح الله ما بینه و بین الناس: کسی که میان خود و خدا را اصلاح کند، خداوند میان او مردم را اصلاح خواهد کرد (سید رضی، حکمت ۸۹). انسان مؤمن در عرف به کسی گفته می‌شود که متعبد، عامل به واجبات و مستحبات و تارک حرام و مکروهات است، ولی در اصطلاح قرآن کریم، مؤمن به معنی صاحب ایمان است و ایمان مربوط به دل و قلب و روح است: «قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (حجرات: ۱۴) در حقیقت ایمان، تصویق حقیقی در باطن است لذا کسی که به غرایض مختلفی چون کشته نشدن یا ... ظاهراً اسلام آورده است، مؤمن نیست (طبرسی، ۱۳۷۲: ج ۹، ۲۰۷)؛ لذا مفسران اقرار لسانی را ایمان ندانسته بلکه تحقق آن را زمانی می‌دانند که قلب و زبان با یکدیگر هم‌نوا شوند (زمخشری، ۱۴۰۷: ج ۴، ۳۷۶).

ب) عشق و محبت

مقام معظم رهبری در این زمینه فرموده‌اند:

بعضی از مسلک‌های غلط که مخصوص زن‌ها هم نیست - مردها هم گاهی همان مسلک‌ها را دنبال می‌کنند - دنبال این هستند که بگویند: نه! بیایم اجناس این ترازو (نقش زن و مرد) را جابه‌جا کنیم. حالا اگر این کار را بکنیم چه می‌شود؟ جز اینکه اشتباه می‌کنید و جز اینکه بوستان به زیبایی و نیکی پرداخته‌شده را خراب می‌کنید؟ غیر از این، کار دیگری نمی‌کنید. فواید همدیگر را می‌برید، محیط خانواده را هم بی‌اعتنا می‌کنید. زن و مرد را نسبت به هم دچار تردید و دودلی می‌کنید. آن محبت و عشقی را که مایه اصلی کار است، از دست می‌دهید (۱۳۷۸/۱۲/۲۲).

روابط زن و شوهر در اسلام، بر اساس اصل مودت و رحمت است که فوق مرتبه عدالت و معاشرت به معروف است: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْتَكِرُونَ» (روم: ۲۱).

گاهی گروهی به جهت عدم توجه و تأکید بر آثار و برکات ازدواج کارکردهای ازدواج را صرفاً در تأمین نیازهای مادی و غریزی و تولید نسل محدود نموده و روابط سرد و تلخ و گزنده‌ای را در نهاد خانواده به وجود می‌آورند. درحالی‌که اگر ازدواج را به‌عنوان یک سنت الهی و پیوندی مقدس و دینی در نظر بگیریم پیامد حتمی و قطعی آن عشق و آرامش و همدلی و همسری است و نه خودخواهی و تنش و تلخی و ناآرامی. عجیب این است که گاهی چنین افرادی خود را پیرو قرآن و اهل بیت علیهم السلام می‌دانند! چه زیبا فرموده است امام صادق علیه السلام که «هر کس دوستدار ما... خاندان عصمت و طهارت باشد به همسرش بیشتر اظهار دوستی می‌کند» (حر عاملی، بی تا: ج ۱۴، ۱۲۲)؛ و رسول گرامی اسلام (ص) میزان محبت به همسر را مکمل میزان ایمان به خدا خوانده و تأکید می‌کنند: «هر بنده‌ای که ایمانش به خدا بیشتر باشد به همسرش بیشتر ابراز علاقه و محبت می‌کند» (همان: ۱۵۷).

بدیهی است این دوستی و محبت باید بر زبان جاری شود و این مهم را علناً آشکار نمایند. چنانچه پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «سخن مرد که به همسرش بگوید: «دوست دارم» هرگز از قلب وی بیرون نمی‌رود» (همان: ۱۰).

ج) محاسبه نفس خودشناسی

مقام معظم رهبری توجه و محاسبه رفتار در همه بخش‌ها را عامل تحکیم آن کار می‌دانند: بحث این است که خودمان، خودمان را عیارسنجی کنیم. رفتار ما در محیط کار چگونه است؟ رفتار ما با همسر و فرزند چگونه است؟ رفتار ما در محیط زندگی و محیط اجتماعی چگونه است؟ رفتار ما با زیردست چگونه است؟ ... خودمان را بسنجیم. این می‌شود عیار خویش را سنجیدن، خود را درست شناختن. اگر از اینجا شروع کردیم، بنیان زندگی ما، بنیان کار ما در همه بخش‌ها ... تقویت خواهد شد (۱۳۹۱/۹/۱).

عامل دیگر تحکیم بنیان خانواده، از نگاه رهبر معظم انقلاب، مسئله خودشناسی و شناخت عیار خودمان است که چه نوع رفتاری با اهل خانه پیش گرفته و چگونه با آن‌ها معامله می‌کنیم. مسئله‌ای که در سخنان ایشان مورد تأکید قرار گرفته است نکته ایست که سخن روانشناسان نیز آن را تأیید می‌کند زیرا از منظر آنان شخصیت انسان محصول تأثیر متقابل فرد و محیط طبیعی و اجتماعی اوست (شریعتمداری، ۱۳۶۷: ۴۸۳) بر همین مبنا نیز رهبر معظم انقلاب برای شناخت خود بر این نکته تأکید ورزیده‌اند که رفتار خود را در محیط زندگی، خانوادگی و اجتماعی بررسی کنیم.

البته در سخنان مقام معظم رهبری علاوه بر شناخت خود به مسئله‌ی سنجش اعمال یا به تعبیر دینی محاسبه‌ی نفس نیز اشاره شده است. شاید بتوان گفت تفاوت خودشناسی و محاسبه‌ی نفس آن است که محاسبه‌ی نفس می‌تواند به عنوان یکی از ابزار شناخت خود قرار گیرد. مسئله «محاسبه‌ی نفس» یکی از موضوعاتی است که در روایات بسیار تأکید گردیده و علمای اخلاق درباره آن بسیار بحث کرده‌اند. امام صادق علیه السلام در روایت ذیل به ابن جندب می‌فرماید:

«یا ابن جندب، حَقُّ عَلٰی كُلِّ مُسْلِمٍ یَعْرِفُنَا اَنْ یَعْرِضَ عَمَلَهُ فِی كُلِّ یَوْمٍ وَ لَیْلَةٍ عَلٰی نَفْسِهِ فِیْکُونُ مُحَاسِبَ نَفْسِهِ، فَاِنْ رَأٰی حَسَنَةً اِسْتَرَادَ مِنْهَا وَ اِنْ رَأٰی سَیِّئَةً اَسْتَغْفَرَ مِنْهَا لِئَلَّا یُخْزٰی یَوْمَ الْقِیَمَةِ»؛ ای پسر جندب، بر هر مسلمانی که ما را می‌شناسد، لازم است که در هر روز و شب، اعمالش را بر خود عرضه بدارد و از نفس خود حساب بکشد؛ اگر کار خوبی در آن‌ها یافت، بر آن بیفزاید و اگر کار زشتی یافت، طلب بخشایش نماید تا در قیامت دچار رسوایی نگردد (ابن شعبه حرانی، بی تا: ۳۰۱ و ۳۱۱).

امام صادق (ع) در این روایت، بر این نکته تأکید دارند که هر مسلمانی که ما را می‌شناسد و خود را به ما منتسب می‌کند و می‌خواهد برنامه زندگی‌اش را از ما بگیرد، باید کارهای خود را بازرسی کند. از جمله ویژگی‌هایی که خدای متعال به انسان عطا کرده این است که می‌تواند بر اعمال خود نظارت و مراقبت داشته باشد.

(د) عفاف و حجاب

اسلام که راجع به حجاب حرف می‌زند، آیات قرآن که راجع به حجاب حرف می‌زند، راجع به حدود زن و مرد با یکدیگر دستور دارد، این به خاطر خود مردم است، به خاطر همین خانواده‌ها است. همین دخترهای جوان که شوهرشان را می‌خواهند از دست ندهند. این، بدون حجاب و بدون رعایت نمی‌شود. آیات قرآن این‌طور حکمت‌آمیز و عمیق است (۱۳۷۵/۵/۱۱).

آیه‌ی ۳۰ و ۳۱ سوره‌ی «نور» به احکام حجاب اشاره دارد چنانچه خداوند می‌فرماید:

«قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ. وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرَ أُولَى الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطُّفُلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ»؛ احکامی که در آیه‌ی فوق تشریح شده در زمینه‌ی حدود حجاب و عفاف، مشخص است و نیازی به توضیح ندارد لکن آنچه در اینجا مقصود بحث را روشن‌تر می‌سازد آن است که توجه شود که این آیه در سوره‌ی مبارکه‌ی نور مطرح شده و طبق نظر مفسران این سوره به دنبال «دور کردن جامعه از اعمال منافعی عفت و سوق دادن مردم به سوی پاکی است؛ از این‌رو در این آیات با چشم‌چرانی و ترک حجاب مبارزه می‌کند تا مقدمات پاکی جامعه فراهم گردد و زمینه‌ی آلودگی برطرف شود (رضایی، ۱۳۸۷: ج ۱۴، ۱۵۷) و نکته‌ی دیگر نیز آن که «این دو قانون عمومی شامل مردان و زنان مؤمن می‌شود؛ البته در آیه‌ی قبل این دو دستور را برای مردان واجب کرد و در این آیه برای زنان. بیان جداگانه‌ی حکم مردان و زنان در این دو آیه برای تأکید و نشان دادن اهمیت آن است تا روشن شود که این قوانین مخصوص قشری خاص نیست» (همان: ۱۶۰).

نکته‌ی مورد بحث در سخنان مقام معظم رهبری مبنی بر حصول نتیجه‌ی حجاب و

عفاف برای خود مردم نکته است که است که تفاسیر قرآن نیز آن را تأیید کرده‌اند. به عنوان نمونه یکی از مفسران ذیل همین آیه می‌گوید وجوب غض بصر و حفظ فرج نشان از آن دارد که اسلام جامعه‌ای دور از ناپاکی‌ها را هدف قرار داده است، جامعه‌ای که در آن خواسته‌های حلال ممنوع نباشد بلکه شهوات حرام ممنوع باشد و نگاه‌های ناپاک و غیر حلال در آن نباشد (طنطاوی، ۱۹۹۷: ج ۱۰، ۱۱۷-۱۱۸).

همچنین از رسول اکرم (ص) روایت شده است که فرموده‌اند: ضامن و کفیل شش چیز خود برای من باشید، بهشت را برایتان ضمانت می‌کنم: اگر سخن گفتید راست گو باشید، اگر وعده دادید به آن وفا کنید، اگر امانتی به شما سپرده شود آن امانت را برگردانید، فروج خود را حفظ نمایید، چشمانتان را از حرام بپوشانید و دست به‌سوی مردم دراز نکنید. (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۷۴، ۱۷۰) در روایتی دیگر وارد شده که: «آنان که در عقب سر زن بیگانه چشم می‌اندازند و نگاه می‌کنند، آیا نمی‌ترسند از این که خودشان هم به همین مبتلا شوند که در عقب زن‌های آن‌ها هم کسی چشم بیندازد و نگاه کند؟» (کلینی، ۱۴۰۳: ج ۵، ۵۵۳).

نتیجه‌گیری

اهمیت توجه به خانواده از مواردی است که در دین و نیز در علم جامعه‌شناسی به آن پرداخته شده است و در حوزه علوم اسلامی و از نکات نیز بسیار مهم و اساسی است. چنانکه تشکیل خانواده از ضروریات تکمیل دین و یکی از سنت‌های پیامبر خاتم معرفی شده است.

مقام معظم رهبری نیز به این رکن اساسی جامعه توجه ویژه داشته و در بیانات خود از خانواده به عنوان کلمه طیبه که می‌تواند منشأ خیرات و برکات زیادی گردد یاد کرده و کارکردهای مادی و معنوی خانواده را در بخش‌های مختلفی از سخنان خود شرح می‌دهند که همگی نقشی اساسی در تکامل جامعه انسانی بازی می‌کنند.

ایشان با محوریت آیات (نحل: ۹۷) و (ابراهیم: ۲۳) خانواده را تعریف کرده و پس از آن ایشان به کارکردهای مختلف خانواده اشاره می‌کنند. این کارکردها با مبانی

قرآن‌کاوی اندیشه‌های مقام معظم رهبری در حوزه‌ی خانواده؛ اسمعیلی و همکاران | ۳۵۱

قرآنی آن‌ها عبارت‌اند از: تکامل شخصیتی (روم: ۲۱)، هویت بخشی (بقره: ۱۷۰؛ مائده: ۱۰۴؛ اعراف: ۲۸)، ارضای نیاز جنسی (آل‌عمران: ۱۴؛ نساء: ۲۷)، تولیدمثل (بقره: ۲۲۳)، تربیت فرزند، معیارهای ازدواج از جمله کفویت که برای ازدواج معیارهایی را برمی‌شمارند که برخلاف دیدگاه مادی‌گرایان، مهم‌ترین آن هم کفو بودن در ایمان است که عامل مهمی در بقا و تحکیم خانواده نیز می‌باشد؛ و این بر اساس آیات (نور: ۲۶؛ نساء: ۳؛ بقره: ۲۲۱) تبیین شده است.

مقام معظم رهبری در بخش‌های مختلفی از سخنرانی‌های خود به عوامل تحکیم خانواده اشاره کرده که عواملی بنیادین و اصولی است و رعایت برخی از آن‌ها در هر کاری موجب تحکیم آن حوزه می‌گردد. این عوامل شامل ایمان و اعتقاد به احکام اسلام (حجرات: ۱۴)، محبت و عشق (روم: ۲۱)، خودشناسی، حجاب (نور: ۳۰-۳۱) می‌باشد.

همه سخنان و مباحث ایشان ریشه در آیات و روایات اسلامی داشته است و از منابع اسلامی منتج شده و با توجه به اینکه دستورات اسلامی به هر دو بعد وجودی انسان یعنی روح و جسم می‌پردازد، این توصیه‌ها نیز از این ویژگی برخوردار بوده و همه ابعاد وجود انسانی را در نظر گرفته است، از این‌رو در صورت عملی شدن می‌تواند خانواده را از آسیب‌های جدی که در معرض آن قرار گرفته است محافظت کرده و انسان و جامعه انسانی را به تکامل رسانده و در جهت رفع بسیاری از معضلات اجتماعی که جامعه کنونی ایران با آن روبروست راه‌گشا باشد.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Mahdi Esmaeili
Sadrabadi

Tahereh Nobaghi
Neyereh Sadat Ayat



<https://orcid.org/0000-0002-0764-3573>



<https://orcid.org/0009-0003-6379-571x>



<http://orcid.org/0009-0005-5647-8585>

منابع

قرآن کریم ترجمه‌ی فولادوند

ابن بابویه، محمد ابن علی. (۱۴۱۳ ق). *من لا یحضره الفقیه* (علی اکبر غفاری، مصحح). ۴ جلد. قم:

دفتر انتشارات اسلامی وابسته به مدرسین حوزه علمیه قم. (چاپ دوم)

اعزازى، شهلا. (۱۳۸۵). *جامعه‌شناسی خانواده*. تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان.

امین، نصرت بیگم. *تفسیر مخزن العرفان در علوم قرآن*. بی جا: بی نا. (چاپ اول)

بستانی، فؤاد افرام. (۱۳۷۵). *فرهنگ ابجدی* (رضا مهیار، مترجم). تهران: انتشارات اسلامی. (چاپ

دوم)

بهجت پور، عبدالکریم. (۱۳۹۲). *تفسیر تنزیلی به ترتیب نزول مبانی اصول قواعد و فوائد*. قم:

پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه‌ی اسلامی. (چاپ اول)

بهشتی، احمد. (۱۳۷۰). *خانواده در قرآن*. قم: دفتر تبلیغات اسلامی. (چاپ دوم)

توسلی، غلامعباس. (۱۳۸۲). *نظریه‌های جامعه‌شناسی*. تهران: انتشارات سمت.

ثنایی، باقر. (۱۳۷۸). *نقش خانواده اصلی در ازدواج فرزندان*. تازه‌ها و پژوهش‌های مشاوره، (شماره

۲).

طباطبایی بروجردی، محمد حسین. (بی تا). *جامع احادیث شیعیه فی احکام الشریعه*. قم: المطبعه

العلمیه.

قزوینی، ملاخلیل بن قاضی. (۱۴۲۹ ق - ۱۳۸۷ ش). *الشافی فی شرح الکافی* (محمد حسین درایتی،

مصحح). ۲ جلد. قم: دارالحديث. (چاپ اول)

کلینی، محمد بن یعقوب. (بی تا). *الکافی* (جلد ۵). قم: دار الحديث.

جعفری، یعقوب. (۱۳۷۶). *تفسیر کوثر*. قم: انتشارات هجرت. (چاپ اول)

حجازی، محمد محمود. (۱۴۱۳). *التفسیر الواضح*. بیروت: دار الجدید. (چاپ دهم)

حسینی نسب، سید داود. (۱۳۸۸). *بررسی رابطه بین جهت‌گیری مذهبی و سازگاری زناشویی*.

فصلنامه روانشناسی دانشگاه تبریز. (سال چهارم، شماره ۱۴، تابستان).

الحُرّ العاملی، محمد بن الحسن. (بی تا). *وسائل الشیعه* (جلد ۶). تهران: المكتبة الاسلامیه.

حرانی، حسن بن علی بن شعبه. (۱۴۰۴ ق - ۱۳۶۳ ه). *تحف العقول ان آل رسول (ص)* (علی اکبر

غفاری، مصحح). ۱ جلد. قم: جامعه مدرسین. (چاپ دوم)

قرآن‌کاوی اندیشه‌های مقام معظم رهبری در حوزه‌ی خانواده؛ اسمعیلی و همکاران | ۳۵۳

حق‌ی بروسوی، اسماعیل بن مصطفی. (بی‌تا). *روح البیان*. بی‌تا: لبنان، دار الفکر.
الخویی، آیه‌الله السید ابوالقاسم. (۱۴۱۷). *صراط النجاة فی اجوبه الاستفتاءات*. قم: دارالاعتصام.
(چاپ اول)

دانش، عصمت. (۱۳۸۹). بررسی اثربخشی روش ارتباط محاوره‌ای در افزایش سازگاری زناشویی
زوج‌های ناسازگار. *خانواده پژوهی*. (سال ششم، شماره ۳۳، پاییز).
دیلینی، گروه. (۱۳۸۷). *نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی* (بهرنگ صدیقی و وحید طلوعی،
مترجمان). تهران: نشر نی.
رضایی اصفهانی، محمد علی. (۱۳۸۷). *تفسیر قرآن مهر*. قم: پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن.
(چاپ اول)

سالنامه آمارهای جمعیتی. (۱۳۹۳). سازمان ثبت‌احوال.
سبزواری، محمد. (۱۴۱۹). *ارشاد الاذهان الی تفسیر القرآن*. بیروت: دار التعارف للمطبوعات.
(چاپ اول)

سید قطب. (۱۴۲۵). *فی ظلال القرآن*. لبنان: دار الشروق. (چاپ سی و پنجم)
شریعتمداری، علی. (۱۳۶۷). *روانشناسی تربیتی*. تهران: انتشارات امیر کبیر. (چاپ سوم)
شریف الرضی، محمد بن حسین. (۱۳۷۹). *نهج البلاغه* (محمد دشتی، مترجم). قم: مشهور. (چاپ
اول)

طباطبایی بروجردی، محمد حسین. (بی‌تا). *جامع احادیث شیعیه فی احکام الشریعه*. قم: المطبعة
العلمیه.

طباطبایی، محمد حسین. (۱۳۷۴). *المیزان* (محمد باقر موسوی، مترجم). قم: جامعه مدرسین
حوزه‌ی علمیه قم. (چاپ پنجم)

طبرسی، فضل ابن حسن. (۱۳۷۲). *مجمع البیان*. تهران: ناصر خسرو. (چاپ سوم)
طنطاوی، محمد سید. (۱۹۹۷). *التفسیر الوسیط للقرآن الکریم*. قاهره: نهضة مصر. (چاپ اول)
علی محمدی، طاهر و نبی نیا، خالد. (۱۳۹۳). *کفایت در عقد نکاح از نظر فریقین*. مجله‌ی فقه و
حقوق خانواده. (شماره ۶۰).

فخر رازی، محمد بن عمر. (۱۴۲۰). *مفاتیح الغیب*. بیروت: دار احیاء التراث العربی. (چاپ سوم)
قائم‌نیا، علی رضا. (۱۳۸۹). *بیولوژی نص*. تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه‌ی

اسلامی. (چاپ اول)

قرشی، علی اکبر. (۱۴۱۲). قاموس قرآن. تهران: دار الکتب الاسلامیه. (چاپ ششم)
لطفی زاده، عباس، زاهدی، محمد جواد و گلابی، فاطمه. (۱۳۹۸). چرخش مضمونی در تبیین روابط زن و مرد در خانواده: ظهور جامعه‌شناسی صمیمیت. *مجله‌ی زن در فرهنگ و هنر*. (شماره ۱، دوره ۱۱).

معین، محمد. (۱۳۸۷). فرهنگ فارسی معین. تهران: انتشارات فرهنگ نما با همکاری انتشارات کتاب آراد. (چاپ اول)

مغنیه، محمد جواد. (۱۴۲۴). *التفسیر الکاشف*. قم: دار الکتب الاسلامی. (چاپ اول)
مکارم شیرازی، ناصر. (بی‌تا). *تفسیر نمونه*. دارالکتب الاسلامیه.
مکارم، ناصر. (۱۳۷۱). *تفسیر نمونه*. تهران: دار الکتب الاسلامیه. (چاپ دهم)
مهدی پور، صمصام. (۱۳۹۳). سیر تحول نظام خانواده در ایران. *کنفرانس بین‌المللی علوم رفتاری و مطالعات اجتماعی*.

مهرابی زاده هنرمند، مهناز. (۱۳۸۹). اثربخشی افزایش مهارت‌های زندگی در افزایش سازگاری زناشویی زنان متأهل ۴۰ - ۲۰ سال. *مجله مطالعات آموزش و یادگیری*. (دوره دوم، شماره اول، بهار و تابستان).

مجلسی، علامه محمدباقر. (۱۴۰۳ ق). *بحار الانوار* (جلد ۳). بیروت: مؤسسه الوفا.

References

- Broman, C. L. (2005). Marital quality in black and white marriages. *Journal of Family Issues*, 26(4), 431-441.
- Gottman, J. M., & Levenson, R. W. (2002). The timing of divorce: Predicting when a couple will divorce over a 14-year period. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 737-745.
- Horvitz, A. V., Helene, R. W., & Sandra, H. W. (1997). Becoming marital and mental health: A longitudinal study of a cohort of young adults. *Journal of Marriage and Family Therapy*, 58, 895-907.
- Nock, S. L. (1995). A comparison of marriage and capability relationship. *Journal of Family Issues*, 16, 53-77.
- Sinha, S. P., & Mackerjee, N. (1990). Marital adjustment and space orientation. *Journal of Social Psychology*, 130, 633-639.
- Khamenei, A. (n.d.). *Family speech*. Retrieved from <http://farsi.khamenei.ir/speech-family>

Statistical Center of Iran. (n.d.). *Population statistics*. Retrieved from http://www.amar.org.ir/Portals/0/SlideShow_Photos/files/baravord_1420_r2.xlsx

Islamquest. (n.d.). *Question archive*. Retrieved from <http://www.islamquest.net/fa/archive/question/fa92>

References [In Persian & Arabic]

- The Holy Quran. (M. Fooladvand. Trans).
- Abu al-Qāsim al-Khu'ī, A. A. (1417). *§ 17)-QāNajāh fī Ajwibat al-istiftā'āt*. Qom: Dār al-I'tiAjwibat aled.)
- Al-Hurr al-'Āmilī, M. (n.d.). *Wasā'il al-Shī'ah*. (Vol. 6). Tehran: Al-Maktaba al-Islamiyya.
- Ali Mohammadi, T; Nabinia, K. (1393). "Sufficiency in the Marriage Contract from the Point of View of the Parties." *Journal of Fiqh and Family Law*. No. 60.
- Khu'ī, A. (1417 AH). *Şirāt al-Najāt fī Ajwabat al-Istifta'āt*. Qom: Dar al-I'tisam. (1st ed.)
- 'Ā.)m: Da.. (n.d.). *Wasā'il al-Shī'a*. (Vol. 6). Tehran: al-Maktaba al-Islāmiyya.
- Amin, N. B. (n.d.). *Tafsīr Makzan al-'Irfān fī 'Ulūm al-Qur'ān*. N.p: N.n.
- Bahjatpur, A. K. (1392). *Deductive Interpretation in the Descending Order of the Basics of Rules and Benefits*. Qom: Research Institute of Islamic Culture and Thought. (1st Ed)
- Beheshti, A. (1370). *Family in the Qur'ān*. Qom: Islamic Propaganda House. (2nd ed.)
- Bostani, F. E. (1375). *Alphabet Dictionary*. (R. Mahyar, Trans.). Tehran: Islamic Publishing. (2nd ed.)
- Burūsawī, I. (n.d.). *Rūwī, I Bayān*. Beirut: Dār al-Fikr.
- Danesh, E. (1389). "A Review of the Effectiveness of Conversational Communication Method in Increasing the Marital Compatibility of Incompatible Couples." *Family Research*. 6 (33).
- Delini, G. (1387). *Classic Sociological Theories*. (B. Sedighi; V. Tolou'i, Trans.). Tehran: Nashr-e Ney.
- Ezazi, Sh. (1385). *Family Sociology*. Tehran: Illuminators and women's studies.
- Fakhr al-Rāzī, M. (1420 AH). *Mafātīal-RāGhayb*. Beirut: Dār Ib. (1420 AH). men's studies. onaed.)
- Hejazi, M. M. (1413 AH). *al-Tafsir al-Wāaiḥ*. Beirut: Dar al-Jadid. (10th ed.)
- Hosseini Nasab, S. D. (1388). "Investigating the Relationship between Religious Orientation and Marital Adjustment." *Tabriz University Psychology Quarterly*. 4(14), Summer.

- Ibn Bābawayh, M. (1413 AH). *Man Lā Yahḍuruḥu al-Faqīh*. (A. Ghafari, Ed.) (4 vols.). Qom: Islamic Publishing Hous. (2nd ed.)
- Ibn Shams al-Dīn al-4 vols.). . (1412 AH). *Majma' al-Bayān fī Tafsīr al-Qur'ān*. Beirut: Dār al-Ma'rifa.
- Jafari, Y. (1376). *Tafsir Kowthar*. Qom: Hijrat Publications. (1st ed.)
- Kulaynī, M. (n.d.). *al-Kāfī*. (Vol. 5). Qom: Dar al-Hadith.
- Lotfizadeh, A; Zahedi, M. J; Golabi, F. (1398). "Thematic Shift in Explaining Male-female Relations in the Family: Emergence of Sociology of Intimacy." *Journal of Women in Culture and Art*. 1(11).
- Mahdi Pour, S. (1393). *Evolution of the Family System in Iran*. International Conference on Behavioral Sciences and Social Studies.
- Majlisī, M. B. (1403 AH). *Bijlisī, Anwār*. (Vol. 3). Beirut: Mu'assasat al-Wafā'.
- Makarem Shirazi, N. (n.d.). *Tafsir Nemooneh*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah.
- Makarem, N. (1371). *Tafsir Nemooneh*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. (10th ed.)
- Mehrabizadeh Honarmand, M. (1389). "Effectiveness of Life Skills Enhancement on Marital Adjustment of Married Women Aged 20–40." *Journal of Education and Learning Studies*. 2(1), Spring–Summer.
- Moein, M. (1387). *Moein Persian Dictionary*. Tehran: Farhang Nama with cooperation of Arad Book Publications. (1st ed.)
- Mughniyah, M. J. (1424). *al-Tafsir al-Kāshif*. Qom: Dar al-Kitab al-Islami. (1st ed.)
- Population Statistics Yearbook. (1393). Iranian Civil Registration Organization.
- Qa'imīnia, A. R. (1389). *Biology of the Nass*. Tehran: Research Institute of Culture and Islamic Thought. (1st ed.)
- Qarashī, A. (1412 AH). *Qāmūs al-Qur'ān*. Tehran: Dār al-Kutub al-Islāmiyya. (6th ed.)
- Qazwīnī, M. (1429 AH). *al-Shāfī fī Sharḥ al-Kāfī*. (M. H. Dirayati, Ed.). Qom: Dār al-Ḥadīth. (1st ed.)
- Rezaei Esfahani, M. A. (1387). *Tafsir Quran Mehr*. Qom: Research on Tafsir and Qur'anic Sciences. (1st ed.)
- Sabzevari, M. (1419 AH). *Irshād al-Adhhān ilā Tafsir al-Qur'an*. Beirut: Dar al-Ta'aruf lil-Matbu'at. (1st ed.)
- Shari'atmadari, A. (1367). *Educational Psychology*. Tehran: Amir Kabir Publications. (3rd ed.)
- Sharif al-Raḍh, M. (1379). *Nahj al-Balāgha*. (M. Dashti, Trans.). Qom: Mashhur. (1st ed.)

- Sib) Dashti, Trans.). Qom: MashhFī Zīlāl al-Qur'ān. Beirut: Dār al-Shurūq. (35th ed.)
- Ṭabarānī, F. (1372 SH). *Majma' al-Bayān*. Tehran: Naser Khosrow.
- Ṭ Tehran: Naser Khosrow. (1372 SH). *Majma' al-Bayān fī Tafsīr al-Qur'ān*. Tehran: Naser Khosrow.
- Ṭ Tehran: Naser Khosrow. *al-Qur'ān (1sJāmi' Ahādīth al-Shī'a fī Ahkām al-Sharī'a*. Qom: al-Mah al-Shī'a fī Ahkām
- Ṭ Qom: al-Mah al-Shī'a fī Ahkām-Mizān fī Tafsīr al-Qur'ān. (M. B. Musavi, Trans.). Qom: Teachers Society. (5th ed.)
- Ṭ.) B. Musavi, Trans.) *al-Tafsīr al-Wasīl lil Qur'ān al-Karīm*. Cairo: Nahzat Misr. (1st ed.)
- Tavassoli, G. A. (1382). *Sociological Theories*. Tehran: SAMT.
- Thana'i, B. (1378). "The Role of the Nuclear Family in Children's Marriage.", Consulting News and Research. No. 2.

استناد به این مقاله: اسمعیلی، مهدی، نوباغی، طاهره، آیت، نیره سادات. (۱۴۰۴). قرآن‌کاوی اندیشه‌های مقام معظم رهبری در حوزه‌ی خانواده، دو فصلنامه علمی سراج منیر، ۱۶(۵۱)، ۳۱۷-۳۵۷. DOI: 10.22054/ajsm.2023.48385.1571



Seraje Monir is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.